

Чудо в бароко та в романтизмі

Дивність називають навіть сутністю Бароко як типу культури, причому О. Мілюгіна зауважує, що позірна двоїстість Бароко обертається на його художню амбівалентність: «Світ, представлений енциклопедично, своєю горизонтальною розгорнутістю в безкінечність нагадує епос Відродження, однак утверджувана Ренесансом його самодостатність (самодетермінація) виявляється ілюзією перед обличчям його таємниці. Таїна, генетично пов'язана зі середньовічною геоцентричною концепцією світу, поставленою під сумнів Ренесансом, відкриває нові сенси буття універсуму, вибудовуючи його вертикаль – аксіологічну й епістемологічну нескінченність. Таємниця дана як певний глибинний прошарок, що завжди існує в тексті, але відкривається тільки вченому читачеві, здатному пройти лабіринт значень і смислів, - і відповідно, як таємниця онтології і гносеології самого світу, що завжди присутня у світі, але відкривається лише посвяченим, причащеним Істині, Добру і Красі. Так Бароко стверджує новий тип ставлення мистецтва до дійсності: на відміну від Ренесансу і класицизму, які раціоналістично строго протиставляли мистецтво і життя, Бароко в слові поєднує текст книги і текст світу, втілюючи відомий спосіб тлумачення знання і символічно відтворюючи його своїм буттям» (Переклад наш) [Мілюгіна Е.Г. Мировая культура XVII – XVIII веков как метатекст: дискурсы, жанры, стили. Материалы Международного научного симпозиума «Восьмые Лафонтеновские чтения». Серия «Symposium», Выпуск 26. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – С.29 – 32.]

П. Білоус стверджує, що українська культура перебувала під впливом середньовічної естетики аж до кінця XVIII століття [Білоус П. Актуальні питання сучасної літературної медієвістики]

У поезії XVII століття автори вже уникають осуду чаклунства, але в повчальній літературі часто викривається чаклунство як злочин, але при цьому слід враховувати, що чари відокремлюються від чуда.

Наталя Пісня зауважує, що деякі поетичні мотиви Бароко відрізняються від своїх романтичних аналогів лише за формою, а за внутрішньою суттю їх можна назвати преромантичними. Серед таких мотивів дослідниця називає і вподобаний бароковими поетами мотив луни – «загадкового відгомону природи на голос людини», який у романтиків набув подальшого розвитку, але в романтизмі вже йдеться про луну не як про фізичне явище, а «про містичний чи надчуттєвий “голос природи” і про здатність генія, митця розмовляти з ріками, лісом, морем, місяцем і хмарами». При цьому можемо зауважити, що прийом луни використаний у бароко і в поетичних штуках, згадаймо, хоча б Івана Величковського.

Для романтиків необхідно було якомога яскравіше виявити парадоксальність внутрішнього світу людини,

Головним завданням романтизму було вираження внутрішнього світу, душевного життя, а це можна було робити на матеріалі історій, містик і т. д. Потрібно було показати парадокс цього внутрішнього життя, його ірраціональність.

Про захоплення і благоговіння барокових письменників перед чудом свідчить і видання окремих книг, що практично повністю склалися із описів чудес. Однією із таких книг є «Богородице Діво радуйся» (1707) Іоанна Максимовича. Зміст книги є тлумаченням ангельського привітання Богородиці, містить вірші на кожне слово молитви і Богородичні чуда, зібрані з книг різних авторів. **Іоаннікій Галятовський у книзі**

Чуда пресвятої Богородици межі сибѣллями, пророчицями поганскими, которыи пред зачатіем еи, за обявленіем Бозским, знали еи и в книгах своих оную писали и людем проповѣдали и выславляли. — 3 книги: Небо новое з новыми звѣздами сотворенно, то ест Препоблагословенная Дѣва Марія Богородица з чудами своими, за старанем найменшого слуги своего недостойного іеромонаха Іоаникія Кгалатовского, ректора и ігум[ена] Брат[ского] Кіев[ского]. — Львів: Друкарня Михайла Сльозки. 1665. — Арк. 1 — 3 (*Запаско, Ісаєвич. — № 422.*)

Публікація: *Галятовський І.* Ключ розуміння / Підготувала до видання І. П. Чепіга. — К., 1985. — С. 245 — 248.

Найбільшій популярності культ Покрови Богородиці сягнув у XVII - XVIII сторіччях. Один з проповідників козацької України - ректор Києво-Могилянської колегії Іоаннікій Галятовський 1665 року видав у Львові книгу казань про чудеса Богородиці - "Небо новое". Згодом (1676) з'явився інший збірник оповідань - "Скарбница потребная, или Чудеса Пресвятой Богородицы", присвячений гетьману Самойловичу зі згадками в передньому слові про українське козацтво. До цієї теми звертався також проповідник християнства Антоній Радивилівський.

Для поезії І. Максимовича характерне накопичення великої кількості тропів і риторичних фігур, а також широке залучення автором ілюстративного матеріалу, зокрема агіографічних сюжетів як взірців перемоги над світом та його спокусами; легенд про чудеса Діви Марії, чие заступництво допомагає людині в боротьбі з марнотою життя; прикладів з античної історії – насамперед для підтвердження тези про ілюзорність земного щастя та зрадливість людської долі. Зосімова

Духовна пісня — найчисленніший гатунок української віршованої поезії бароко. Вона різноманітна: зустрічаємо тут і пісні різдвяні та великодні, і численні пісні про Пресвяту Діву, і пісні про окремі свята, про окремі ікони та

чудеса, пісні до окремих святих і т. д. Поруч з такими молитовними та гімнічними піснями зустрічаємо й суб'єктивну релігійну лірику: пісні «покаянні», пісні про смерть та страшний суд.

Чудесне і фантастичне у романтиків відокремлюються, оскільки чудесне пов'язане не тільки з поетикою тексту, але й із морально-етичними проблемами твору. Чудесне сприяє тому, щоб добродесні вчинки винагороджувалися. Фантастичні елементи, як правило, поєднуються з надзвичайними, нереальними подіями і з чарівними перетвореннями та персонажами.

У літературних казках романтиків чари часто накладаються на міфологічні уявлення та фольклорні мотиви, проте використання жанру казки надає можливість вирішення багатьох завдань, які ставили перед собою письменники. Окрім можливості ускладнення структури твору, за допомогою використання алегорії, інакомовлення, установки на казковість, множини смислів і особливий простір гри та умовності, казка завдяки народності і узагальненню людського досвіду і алегорії, давала свободу творчості автору і реабілітувала чудесне, якому не було місця у творах Просвітництва. [Е.В.Фейгина Е.В. СПЕЦИФИКА СКАЗОЧНОГО В ДРАМАХ К. ГОЦЦИ //

Ще одним жанром, який доба романтизму перейняла з барокового письменства, є жанр містерії. Містерія, з якої утворилися інші драматичні жанри: міраклі і моралі, була пов'язана з біблійними подіями і персонажами, а отже так чи інакше використовувала мотив чуда. У містерії, понад те, саме чудеса якогось святого були темою твору. У романтиків також подибуємо ці жанри, зокрема, у творчості Тараса Шевченка та Пантелеймона Куліша, і хоча названі письменники підпорядковують жанрову форму твору для розкриття ідей, важливих для своєї епохи, не акцентуючи на біблійних подіях, мотив чуда певним чином використовується

У творах багатьох романтиків використовується мотив молитовного чуда, характерний і для барокової епохи. Так, у Михайла Петренка у творі «Іван Кучерявий» змальовується сила материнської молитви. Грициха, яка вирядила чоловіка і дітей у далекі світи, розуміє, що марне плакати, а потрібно молитися Богу за рідних. Автор подає як безпосередньо вкраплені у текст елементи молитви: «О, крий боже голубоньку / В дорозі від лиха...» [25, 434], так і сакральне дійство молитовного чуда: «Настає свята година/ Та свята минута:/ В тую пору не наляже/ На серденько смута/ І на душі тихо стане,/ Як там під зірками; / Тоді, тоді невідоме / Щось робиться з нами ! / Душа, очі, наше серце / Так і линуть до неба; / Тоді чоловік спізнає,/ Що молитися треба!.. / Довго, довго у віконця/ Грициха сиділа; / Потім встала, до образів / Свічки посвітила, / Пред іконами святими / Вона ниць упала, / За мужика і за дітей / Молитися

стала. / Її печаль і молитва / Богом прийнялася, / Бо там, в степу за Самар'ю, / Кура́ піднялася!..» [25, 434].

Елементом романтики у творі Олекси Стороженка «Тетушкина молитва» є «чарівна річ» – лампадка, що була оберегом і символом щастя та добробуту для героїні твору Катерини Білогрудової. У цій лампадці тітка зашила молитву і ломбардний білет на тридцять тисяч рублів сріблом, що посприяло порятунку Катерини. В іншому творі, в романі «Браття-близнецы» Олекса Стороженко вводить мотив сили молитви праведника, який поширяться в образі Марка Проклятого. Останній пояснює Кобзі, що доки нема щирої молитви у його серці, доти не бачити Маркові спокою. Поруч із зазначеним мотивом автор використовує у творі «Марко Проклятий» і мотив сили чужої молитви. Марко просить благословення в отця Лавріона не лише для себе, а й для Павлюги, замовляє молитву за упокій тих, хто загинув, здобуваючи чи захищаючи Немирів, оскільки душі померлих не можуть молитися за себе, - це перевага живих. Моління й молитва роблять чудо, і страшна торба Марка Проклятого легшає тоді, коли він просить у Господа за інших.

Використовують романтики і мотив перетворення. Бачимо як чорт стає конем (О.Стороженко «Закоханий чорт»), дівчина – тополею, калиною (романтичні балади Т.Шевченка, А.Метлинського та інших поетів) тощо. Здебільшого витоки цих мотивів пов'язані з фольклорним походженням, але чимало з них належать до інтернаціональних і побутують в усній народній творчості і в текстах літературного походження попередніх епох.

Анотація

В статті розглядається функціонування традиційного мотиву чуда в бароковому та романтичному письменстві, досліджуються основні аспекти вивчення проблеми, окреслюються перспективи дослідження теми. Письменники-романтики використовують як змістовий так і формальний аспекти барокового мотиву чуда. Зокрема частим є зображення чуда молитви, використання мотиву луни-голосу природи, «чарівних речей», перетворень тощо. Серед жанрів, пов'язаних із чудом, зазначено літературні казки, духовні пісні, молитви, балади, готичну прозу та містерії.

Ключові слова: чудо, бароко, романтизм, мотив, жанр.

Аннотация

В статье рассматривается функционирование традиционного мотива чуда в барочной и романтической литературе, исследуются основные аспекты изучения проблемы, очерчены перспективы исследования темы. Писатели-романтики используют как содержательный так и формальный аспекты барочного мотива чуда. В частности